

TỪ LIÊN HOAN CA TRÙ TOÀN QUỐC NĂM 2014 NGHĨ TỚI VIỆC BẢO TỒN, PHÁT HUY

VŨ NHẬT THẮNG

TÓM TẮT

Đã một thời Ca trù như bị lãng quên, nay đang được phục hồi. Liên hoan Ca trù toàn quốc như biểu hiện về sức sống mới của nó. Đã có những đào nương, kép đàn trung niên và ít tuổi nối tiếp thế hệ trước qua các câu lạc bộ theo xu hướng: trao truyền kỹ thuật, khai thác vốn cổ, phát huy phóng tác... nhưng không làm nhòe đi bản gốc/chính cách (lễ lối, cách thức). Vấn đề đặt ra với bảo tồn và phát huy giá trị Ca trù hiện nay là, sớm tiến hành tư liệu hóa cách thể hiện của các nghệ nhân cao tuổi, tâm huyết với nghề.

Từ khóa: Ca trù, Liên hoan Ca trù, đào nương, kép đàn, Hát Ả đào.

ABSTRACT

Ca trù singing seems to fall into oblivion in the past, but it is reviving at the moment. The national festival of Ca trù singing is an expression of its new life. There are some new young and middle aged singers and musicians to continue their old generations to disseminate techniques, exploit traditional values, compose new songs etc but keep the authenticity of its standard. The issues of safeguarding and promoting of Ca trù's values are to early document the performing styles of old practitioners.

Key words: Ca trù, festival of Ca trù singing, singer, musician, Ả đào singing.

Liên hoan Ca trù toàn quốc năm 2014 được tổ chức tại Viện Âm nhạc đã tổng kết - bế mạc (tối 29 tháng 8 tại khu đô thị Mỹ Đình, Hà Nội). Trong suốt bốn ngày đêm diễn ra liên hoan, ngoài những buổi tập dượt và duyệt chương trình trên sân khấu thì tổng cộng đã có 7 buổi trình diễn chính thức dành cho 25 Câu lạc bộ Ca trù thi thố tài năng thông qua 126 tiết mục, với sự tham gia của hơn trăm ca nương, hơn ba chục kép đàn và "quan viên" cầm châu. Người tham gia trình diễn tuy vẫn còn một số vị cao niên, nhưng chủ yếu là các diễn viên đang sung sức tuổi trung niên và đặc biệt lần này có nhiều diễn viên trẻ đã được diu dắt, đào tạo trong các câu lạc bộ, trong các gia đình có truyền thống và trong các nhóm Ca trù mới được thành lập.

Tại Liên hoan Ca trù lần này, các đào nương, kép đàn ở tuổi trung niên đã thể hiện rõ sự trưởng thành trong nghệ thuật. Chính họ đang là những người phải đảm đương vai trò truyền nghề cho lớp trẻ. Chúng ta cũng phần khởi nhận thấy số lượng đông đảo của lớp người ít tuổi, từ 5 tới dưới 20 tuổi đang hăng hái "nhập vai" cùng lớp "đàn anh, đàn

chị". Đào nương, kép đàn tuổi còn trẻ chiếm tỷ lệ cao, phần nào chứng tỏ nghệ thuật Ca trù, với cái hay, cái đẹp đang dần lôi cuốn để hình thành một lớp nghệ nhân mới.

Đó cũng là kết quả của nhiều việc làm đầy ý nghĩa, một sự cố gắng lớn lao của những người đã vượt qua nhiều khó khăn về đời sống, về kinh phí, về thời gian, sẵn sàng dẫn thân vào công cuộc bảo tồn và phát huy nghệ thuật Hát Ả đào - Ca trù, một bộ môn nghệ thuật đã được ông cha ta sáng tạo và lưu truyền từ nghìn năm trước. Nghệ thuật này cũng đã từng trải qua nhiều biến đổi trong lịch sử nhằm nâng cao giá trị cũng như khả năng biểu cảm thông qua việc từng bước hoàn thiện các quy ước trong từng thể cách để tiến tới sự định hình như ngày nay.

Qua Liên hoan Ca trù toàn quốc năm 2014, ta thấy rõ ba xu hướng hoạt động ngoài biểu diễn của các câu lạc bộ như sau: *Thứ nhất*, trao truyền kỹ thuật trình diễn cho lớp người trẻ. *Thứ hai*, quan tâm tới việc khai thác vốn cổ để làm giàu thêm tiết mục cho câu lạc bộ. *Thứ ba*, tìm cách phóng tác nhằm mục đích làm phong phú thêm nhạc Ca trù.

Những “tài năng nhí” tại Liên hoan Ca trù toàn quốc năm 2014 - Ảnh: Đặng Hoàng Loan

Hoạt động thứ nhất đòi hỏi sự thông hiểu sâu sắc về các kỹ thuật đặc trưng trong trình diễn nhạc Ca trù. Hoạt động thứ hai đòi hỏi sự thận trọng cẩn thiết và sự xác định rõ căn cứ để không bị nhầm lẫn. Hoạt động thứ ba đòi hỏi sự hiểu biết rộng và sâu không những chỉ về nghệ thuật Ca trù mà còn về hát - múa - nhạc của nhiều loại hình nghệ thuật cổ truyền khác, không phải để bắt chước mà chính là nhằm tránh phạm lỗi lai tạp, làm phương hại lớn tới tính đặc thù của môn nghệ thuật này.

Khác hẳn với nhiều loại hình dân ca, dân nhạc ở nước ta, Hát Ả đào - Ca trù từ khi trở thành một bộ môn nghệ thuật thì hầu như nó đã có ý dành riêng cho những người làm nghề chuyên nghiệp. Vì thế, từ thuở ban đầu xa xưa, các cụ đã lập nên những tổ chức được gọi là Giáo phường để làm nơi đào tạo ca nương, kép đàn, đồng thời cũng là nơi quản lý mọi mặt về hoạt động nghệ thuật cũng như việc thu chi tài chính, thậm chí còn chăm sóc đến cả đời tư và đạo đức cá nhân của mỗi thành viên. Phải chăng, do là một bộ môn nghệ thuật chuyên nghiệp, nghiêm túc, khó học khó hành, với nhiều quy định khắt khe trong việc thể hiện khi trình diễn mà ngay từ ban

đầu đã phải đặt nó trong các tổ chức vốn có tiếng là nghiêm khắc (?)

Từ việc thấm nhuần những ý tưởng và hành động của tổ tiên, ngày nay, khi muốn tiếp thu truyền thống cha ông, chúng ta phải lưu ý đến những điều kiện tối thiểu cần thiết để thực hiện mà cụ thể là người trẻ cần phải được học hành, luyện tập một cách nghiêm túc trong thời gian dài thì mới có thể võ vẽ nhập môn chứ không thể dừng lại ở mức "ăn xổi, ở thì" hoặc theo thói "vui chơi, xam bán" mà thành nghề được.

Ta nhận thấy kỹ thuật thanh nhạc trong Hát Ả đào - Ca trù có nhiều điểm khác so với những lối hát dân dã trước đây hoặc lối hát phổ thông ngày nay. Kỹ thuật này cần được người trẻ nhận biết để tiếp thu và bảo tồn. Kỹ thuật nhả chữ cũng như cách thức thể hiện bài bản đều phải được luyện tập tuân theo quy cách, tùy thuộc thể chất và năng khiếu từng người mới mong biểu hiện được những sắc thái đặc trưng của môn nghệ thuật này. Có hai cách hát chính mà tôi tạm gọi là "quát đật - nảy hạt" và "du dương - rung giọng". Vì chưa thấy một nghệ nhân nào sử dụng cùng lúc cả hai kỹ thuật hát kể trên nên tôi cho rằng, tùy ý thích, tùy tổ chất

Lễ trao giải Liên hoan Ca trù toàn quốc năm 2014 -

Ảnh: Đặng Hoàn Loan

từng người mà đào nương sẽ chuyên vào một trong hai cách hát ấy. Từ đó, tất yếu sẽ chia thành những bài bản thuộc sở trường hoặc sở đoản của mỗi đào nương. Ở đây, ta hãy tạm gác chuyện về "hát khuôn", "hát hàng hoa".

Cũng có hai lối chơi đàn đáy: Một là chú ý tới các kỹ thuật nhấn nhá, "chùn" tiếng thì tất yếu không thể nhồi nhiều chữ đàn (tôi tạm gọi đó là phong cách kiệm lời). Hai là dùng ngón đàn nhanh, phát ra nhiều tiếng để tạo giai điệu đẹp thì rõ ràng khó thực hiện những kỹ thuật nhấn, rung, chùn rất đặc trưng của nhạc Ca trù (tôi thường gọi đùa là phong cách đa ngôn, lả lướt). Cả hai cách đàn - hát ấy đều hay, miễn sao biết dùng đúng nơi, đúng lúc.

Khô phải nói, tay phách của đào nương là cực kỳ quan trọng, không chỉ nhằm gõ đúng từng tiếng phách trong mỗi khổ mà còn phải biết thêm hoa, thêm lá cho vui tươi, phong phú, lại phải lãnh trách nhiệm nặng nề là chỉ huy toàn bộ bản hoà tấu, từ kép đàn tới tay trống chầu là vị quan viên quyền thế, lắm tiền nhiều bạc. Nhưng, dù có hách dịch đến đâu thì trong hoà tấu, quan viên cũng phải thuộc lòng ít nhất năm khổ trống và phải biết nghe phách để gõ đúng lúc, đúng chỗ, nếu gõ trượt hoặc sai chỉ tổ làm trò cười cho thiên hạ!

Những bài bản mà tôi tạm gọi là "chính cách"¹ trong nghệ thuật Hát Ả đào - Ca trù đều được hoà tấu theo phương pháp "ghép khổ" ở cả chiều ngang lẫn chiều dọc, do đó, ai muốn tham gia đều phải vững vàng về các loại "khổ" của giọng hát, của tiếng phách, của ngón đàn và của roi chầu. Nếu chưa rõ điều này thì chưa thể gọi là đã hiểu nhạc Ca trù. Nhạc Ca trù có nhiều thể cách², do đó, cũng có nhiều phương pháp hoà tấu khác nữa, nhưng "ghép khổ" là một phương pháp hoà tấu độc đáo

mang đậm bản sắc của loại nhạc này. Ta còn biết rằng Ca trù không chỉ có Nhạc mà còn có Múa, như vậy, nhiệm vụ của chúng ta càng thêm nặng nề.

Nói tới bảo tồn và phát huy là nói tới khai thác, nghiên cứu, phục dựng, biểu diễn và truyền dạy... Đó là năm việc chính, chưa thể hện ngày kết thúc. Sự sáng tạo ở đây chủ yếu được đánh giá thông qua những hành động đạt kết quả tốt trong năm lĩnh vực trên. Ở đây, không thể nói tới việc sáng tác nhạc múa Ca trù vì tiếp thu và phát triển khác hẳn với bảo tồn và phát huy.

"Thời gian trôi mau như vó câu qua cửa sổ", ta hiểu rằng, đã tới lúc ta không còn có được thầy dạy là những nghệ nhân cao tuổi đã từng hành nghề vào nửa đầu thế kỷ XX, thay vào đó ta phải dùng tới bằng hình cộng với sự nghiên cứu. Các nhà nghiên cứu chuyên ngành sẽ biết cách "giải mã" những "bí ẩn" chứa đựng trong băng hình, giúp ta khả năng phục dựng một cách đúng đắn, chính xác. Do vậy, ngay từ bây giờ, ta phải biết sử dụng các phương tiện nghe nhìn hiện đại, cộng với việc tham khảo các tài liệu nghiên cứu Ca trù dưới góc độ âm nhạc học, vũ đạo học để trau dồi kiến thức và luyện tập tay nghề, cốt sao giữ gìn sát với nguyên bản, tránh để xảy ra hiện tượng pha tạp vô lối, dẫn tới làm phai nhạt bản sắc Ca trù.

Vẫn biết việc học qua băng đĩa ghi tiếng, ghi hình, từ lâu đã được một số Câu lạc bộ Ca trù sử dụng, nhưng trong tình thế mới, chúng ta sẽ càng cần phải tăng cường hơn nữa. Phương tiện nghe nhìn hiện đại với các bậc thầy là các nghệ sĩ được đào tạo chuyên nghiệp cùng các nhà nghiên cứu chuyên sâu về nhạc, về múa sẽ mở ra một thời kỳ phát triển mới cho nghệ thuật Hát Ả đào - Ca trù. Các nhà nghiên cứu có uy tín, làm việc có quy cách sẽ giúp chấm dứt tình trạng "tam sao, thất bản", vốn đã từng dẫn tới chỗ người này chê kẻ nọ, nhóm nọ chê nhóm kia mà không rõ ai đúng, ai sai...

Chẳng thế mà các cụ đã dạy: "nghề chơi cũng lắm công phu"!

V.N.T

Chú thích:

1- Như: Thét nhạc, Bắc phản, Cung bắc, Chũ khi, Hát mũu, Hát nói, Gửi thư, Hát giai, Hát lốt, Đọc phú, Tỳ bà hành, Kể truyện Phan Trần...

2- Nghĩa chính là lễ lối, cách thức - trong Ca trù còn được dùng để chỉ bài bản hoặc loại bài bản.

(Ngày nhận bài: 26/10/2014; Ngày phản biện đánh giá: 19/11/2014; Ngày duyệt đăng bài: 28/11/2014).